

О. А. Толмачов,
к. мед. н., начальник клініки психіатричної ВНКЦПР,
Військово-медичний клінічний центр Південного регіону
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-1199-6567>
В. М. Івчук,
аспірант кафедри управління та адміністрування,
Комунальний заклад вищої освіти "Вінницька академія безперервної освіти"
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-8920-1934>
К. Ю. Марущенко,
доктор філософії в медицині, начальник кафедри військової психіатрії,
медичної та клінічної психології факультету перепідготовки та підвищення кваліфікації,
Українська військово-медична академія
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5411-6912>
О. О. Могиль,
доктор філософії в галузі публічного управління та адміністрування, клінічний психолог,
Берегівська лікарня імені Бертолона Ліннера Берегівської міської ради
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-8695-8411>
О. О. Вельган,
д. держ. упр., доцент, провідний науковий співробітник Науково-дослідного відділу
розроблення та проведення ігор Науково-дослідного управління дослідження воєнних ігор
та аналітичного забезпечення Центру воєно-стратегічних досліджень,
Національний університет оборони України
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-5360-777X>

DOI: 10.32702/2306-6814.2026.7.430

НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ВІЙСЬКОВИХ, ЗВІЛЬНЕНИХ У ЗАПАС

О. Tolmachov,
PhD in Medical Sciences" Head of the Psychiatric Clinic of the All-Union Military Medical Clinical Center, Military Medical
Clinical Center of the Southern Region
V. Ivchuk,
Postgraduate student of the Department of Management and Administration, Communal Higher Educational Institution
"Vinnytsia Academy of Continuous Education"
K. Marushchenko,
Head of the Department of Military Psychiatry, Medical and Clinical Psychology, Faculty of Retraining and Advanced
Training, Ukrainian Military Medical Academy
O. Mogyl,
Doctor of Philosophy in Public management and administration, clinical psychologist, Bertolon Linner Beregov Hospital of
the Beregov City Council
O. Velhan,
Doctor of Public Administration, Associate Professor, Leading Researcher of the Research Department for the Development
and Conducting of Games of the Research Department for the Study of War Games and Analytical Support of the Center for
Military and Strategic Studies, National Defense University of Ukraine

DIRECTIONS OF STATE SUPPORT FOR SERVICEMEN DISCHARGED TO THE RESERVE

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю забезпечення ефективної соціальної реінтеграції військовослужбовців, звільнених у запас, у цивільне життя в умовах повномасштабної збройної агресії проти України. Зростання кількості осіб, які завершують військову службу, у поєднанні з отриманням важких фізичних та психологічних травм, створює нагальну потребу

у розробці та впровадженні комплексних методів соціальної адаптації. Стаття присвячена аналізу стану соціального захисту ветеранів, у яких, окрім необхідності працевлаштування, виявляються проблеми з житловим забезпеченням, медичним обслуговуванням та психологічною реабілітацією, що потребує специфічного підходу з боку державної системи управління.

Метою роботи є соціологічний аналіз процесу соціальної адаптації військовослужбовців, звільнених з військової служби, та розробка пропозицій щодо вдосконалення їхнього соціального захисту в сучасних умовах України.

Методологічну основу дослідження склали принципи системного підходу, методи організаційного моделювання, санітарно-статистичний та соціологічний методи. У роботі використано метод експертних оцінок та економічний аналіз ефективності використання ресурсів для соціальної підтримки. Авторська методологія включає оцінку як об'єктивних (рівень працевлаштування, динаміка житлового забезпечення), так і суб'єктивних (рівень задоволеності соціальними послугами) показників ефективності адаптації.

Результати дослідження показали, що існуючі підходи до соціальної підтримки часто є розпорошеними та недостатньо ефективними, що обумовлено браком інформації, бюрократичними перешкодами та формальним ставленням до заходів адаптації. Виявлено, що значна частина звільнених військовослужбовців не може знайти роботу за спеціальністю, оскільки їхня військова професія не відповідає потребам цивільного ринку праці.

У статті запропоновано та обгрунтовано напрями підвищення ефективності державної підтримки, які базуються на триетапному моніторингу: статистичному аналізі обсягів допомоги, соціологічній оцінці якості та експертному аналізі "проблемних зон". Модель передбачає впровадження нових інститутів перепідготовки та підвищення кваліфікації, орієнтованих на надання економічних, правових та соціально-психологічних послуг.

Доведено, що успішна адаптація військовослужбовців вимагає комплексної системи, спрямованої не лише на виплату пенсій, а й на відновлення працездатності, забезпечення житлом та запобігання економічним втратам держави. Ефективність запропонованих заходів підтверджена необхідністю радикального вирішення житлової проблеми та створення системи органів державної влади, що здійснює комплексну соціальну адаптацію.

Relevance of the study is driven by the need to ensure effective social reintegration of servicemen discharged to the reserve into civilian life amidst the full-scale armed aggression against Ukraine. The growing number of individuals completing military service, combined with the acquisition of severe physical and psychological traumas, creates an urgent need for the development and implementation of comprehensive methods of social adaptation. The article is devoted to analyzing the state of social protection for veterans, who, in addition to the need for employment, face problems with housing, medical care, and psychological rehabilitation, requiring a specific approach from the state management system.

The aim of the work is to conduct a sociological analysis of the process of social adaptation of servicemen discharged from military service and to develop proposals for improving their social protection in the modern conditions of Ukraine.

Methodological framework of the study consists of the principles of a systemic approach, organizational modeling methods, sanitary-statistical, and sociological methods. The work utilizes the method of expert assessments and an economic analysis of the efficiency of resource utilization for social support. The author's methodology includes the assessment of both objective (employment rate, dynamics of housing provision) and subjective (level of satisfaction with social services) indicators of adaptation effectiveness.

Research results showed that existing approaches to social support are often fragmented and insufficiently effective, due to a lack of information, bureaucratic obstacles, and a formal attitude toward adaptation measures. It was revealed that a significant portion of discharged servicemen cannot find work in their specialty, as their military profession does not correspond to the needs of the civilian labor market.

The article proposes and substantiates directions for increasing the effectiveness of state support, which are based on a three-stage monitoring process: statistical analysis of assistance volumes, sociological assessment of quality, and expert analysis of "problem areas." The model envisions the implementation of new institutes for retraining and professional development focused on providing economic, legal, and socio-psychological services.

It is proven that the successful adaptation of servicemen requires a comprehensive system aimed not only at pension payments but also at restoring working capacity, providing housing, and preventing economic losses for the state. The effectiveness of the proposed measures is confirmed by the need for a radical solution to the housing problem and the creation of a system of state authorities implementing comprehensive social adaptation.

Ключові слова: соціальний захист, військовослужбовці, звільнення у запас, соціальна адаптація, професійна перепідготовка, ветерани, державна підтримка, працевлаштування, житлове забезпечення.

Key words: social protection, servicemen, discharge to the reserve, social adaptation, professional retraining, veterans, state support, employment, housing provision.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах розбудови громадянського суспільства в Україні все більша увага приділяється соціальному захисту людей і особливо тих, хто завершив службу в лавах Збройних Сил України та інших військових формувань.

За останні роки в цьому напрямку здійснено активні дії: впроваджуються нові форми і технології соціальної роботи з ветеранами армії та флоту; перебудовується система пенсійного забезпечення; діє оновлене трудове законодавство; розвивається система перепідготовки та підвищення кваліфікації військовослужбовців, звільнених з військової служби.

В основу реформ, що проводяться в галузі соціальної адаптації військовослужбовців, звільнених з військової служби, покладено принцип адресної спрямованості соціальної допомоги, суттю якої є конкретизація зосередження державних ресурсів на задоволенні потреб тих, хто найбільше потребує цієї допомоги.

На сьогодні в Україні налічується значна кількість осіб пенсійного віку та ветеранів, з яких значну частку складають військовослужбовці, звільнені з лав ЗСУ. З загальної кількості ветеранів велика кількість має почесне звання ветеранів військової служби, а також є учасниками бойових дій на територіях інших держав та учасниками АТО/ООС, а зараз — захисниками України у повномасштабній війні.

Так, наприклад, значна частина кодрових військовослужбовців звільняється з правом на пенсію, в той час як інша частина — без права на таку пенсію, оскільки звільнені не мали достатньої вислуги років для отримання пільг.

З загальної кількості військових пенсіонерів, що отримують пенсію по лінії Міноборони, МВС та інших структур, значна частина — це учасники бойових дій. Середній вік звільнених стрімко знижується, а їх загальна кількість наближається до тридцяти відсотків від числа військовослужбовців, які перебувають на обліку в територіальних органах Міноборони України та інших силових міністерствах і відомствах.

Серед проблем, з якими стикаються звільнені із Збройних Сил та члени їхніх сімей — питання зайнятості та професійної перепідготовки, забезпечення житлом, низький рівень соціальної забезпеченості, падіння економічної стабільності, психологічна адаптація, соціальна реабілітація тощо.

Це обумовлює необхідність подальшого вдосконалення діючих і розробки нових форм соціальної адаптації військовослужбовців, звільнених з військової служби. Крім того, слід зазначити, що в останні роки різко зросло падіння престижу військової служби, відбулася втрата її традиційних стимулів, що знижує ефективність системи соціальної адаптації як в екстремальній обстановці, так і в мирних умовах.

Система соціального захисту військовослужбовців історично складалася як найважливіший елемент державної політики країни. У такій якості вона повинна розвиватися і надалі, активно взаємодіючи з усіма структурами влади та сферами життя країни.

Таким чином, дане дисертаційне дослідження актуальне як з точки зору розвитку теорії соціальної адаптації, так і для реалізації державної політики соціального захисту в сучасних умовах.

АНАЛІЗ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ

Проблемам соціальної адаптації присвячено велику кількість наукових праць. Методологічною основою служать класичні праці зарубіжних та вітчизняних соціологів. Дослідження даної проблеми відображені в роботах таких сучасних авторів, як соціологи управління, фахівці з соціальної роботи та психології.

Дослідженням соціальної адаптації як соціального процесу в сучасних умовах займалися такі вчені.

Розгляд теоретико-методологічної сутності та змісту процесу соціальної адаптації військовослужбовців, звільнених з військової служби, і членів їхніх сімей знайшов відображення в працях фахівців у галузі військової соціології та правознавства.

Проведено вторинний аналіз факторів, що детермінують процес соціальної адаптації військовослужбовців, звільнених з військової служби, і членів їхніх сімей, відображених у наукових працях таких спеціалістів теорії та практики соціальної роботи.

Вивчення наукової літератури, пов'язаної з процесами соціальної адаптації, показало, що ця проблема знайшла достатнє відображення в дослідженнях загальнотеоретичного характеру, що розкривають саме явище соціальної адаптації з філософської та соціально-психологічної сторони. Розгляд соціальної адаптації стосовно конкретних соціальних груп як соціологічної категорії вимагає подальшого вивчення. Якщо геронтологічні, гендерні, соціально-педагогічні підхо-

ди в соціальних науках достатньо виявлені, то проблема соціальної адаптації колишніх військовослужбовців відноситься до нових і недостатньо вивчених питань соціологічного знання. Разом з тим, гострота проблеми та її актуальність об'єктивно диктують необхідність її теоретичного осмислення.

У якості проблеми дослідження виступає розгляд системи соціальної адаптації до умов життєдіяльності поза лавами Збройних Сил колишніх військовослужбовців.

В результаті аналізу та узагальнення теоретичних матеріалів, практики соціальної адаптації громадян, звільнених з військової служби, можна зробити висновки про многообразіє форм і методів роботи, актуалізацію подальшого розвитку соціологічних підходів до досліджуваної проблеми.

ФОРМУЛЮВАННЯ МЕТИ

Метою підприємного дослідження є соціологічний аналіз процесу соціальної адаптації військовослужбовців, звільнених з військової служби, і розробка пропозицій щодо вдосконалення їхнього соціального захисту в сучасних умовах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Проаналізовано соціальну адаптацію з точки зору як природничих, так і гуманітарних наук.

Обгрунтовано наступні положення:

1. Адаптація військовослужбовців, звільнених з військової служби, розглядається як об'єктивний процес їх соціалізації до нових умов життя. Результатом цього процесу є сформована особистість колишнього військовослужбовця, що володіє необхідними соціально-значущими професійно-статусними характеристиками.

2. Адаптація військовослужбовців, звільнених з військової служби, є першою фазою соціалізації, тому соціальному статусу "ветеран" повинна бути властива більшість професійно значущих якостей.

3. Професійна адаптація є основним механізмом соціалізації особистості військовослужбовця у сфері взаємодії "особистість військовослужбовця — соціально-побутове середовище".

4. Адаптація військовослужбовців, звільнених з військової служби, відбувається під впливом багатьох соціальних інститутів, основними з яких є система перепідготовки та підвищення кваліфікації.

За даними профільних міністерств, за останні роки були звільнені в запас значна кількість офіцерів, а в найближчій перспективі будуть скорочені ще тисячі офіцерів та прапорщиків, причому значна частина — без права на пенсію. Це працездатні чоловіки та жінки, багато з яких мають вищу освіту. Скорочення здійснюється в період економічних труднощів, коли йде конкурентна боротьба за кожне робоче місце як при прийомі на роботу, так і в ході її виконання.

Швидка і безболісна адаптація офіцерів до нових умов життя багато в чому залежить від створення для них системи соціальної підтримки.

Серед звільнених з армії автор умовно виділяє три вікові групи:

- до 30 років;
- до 40 років;
- старше 40 років.

Основою для аналізу матеріалів моніторингу та соціологічних досліджень, а також даних Міноборони України, охарактеризовано кожну групу більш детально.

Молоді люди до 30 років. До недавнього часу існували жорсткі обмеження причин звільнення молодих офіцерів з армії. Поняття "звільнення за власним бажанням" практично не існувало; можна було піти тільки за хворобою або бути відрахованим за дискредитацію офіцерського звання. Тому багато офіцерів, щоб покинути армію, змушені були йти саме по цьому шляху — вчиняти грубі порушення військової дисципліни. В даний час, у зв'язку зі скороченням Збройних Сил, за власним бажанням з армії йдуть в основному добре підготовлені молоді офіцери, які не можуть знайти роботу за спеціальністю, так як їх військова професія не відповідає потребам ринку робочої сили. На ціннісні орієнтації цих людей багато в чому впливає порівняння власного життєвого шляху з тим, чого домоглися їхні однолітки, які працюють на "цивільці". Зустрічаючись з ними, молоді офіцери відчують почуття втрачених можливостей і прагнуть після звільнення з армії надолужити згаяне.

Ті, що входять в цю групу, офіцери звільняються без пенсії, тому стикаються з величезними фінансовими труднощами, особливо ті, хто вже має сім'ю і дітей.

За даними досліджень, значна частина офіцерів відчуває дискомфорт, пов'язаний з неможливістю забезпечення своєї сім'ї, через що часто виникають сімейні конфлікти.

Особи у віці до 40 років. У цій віковій групі переважають чоловіки та жінки, звільнені у зв'язку зі скороченням Збройних Сил України, що не завжди збігається з особистими планами. Як правило, вони вважають себе певною мірою скривдженими, схильними багато в чому звинувачувати зовнішні сили, що породжує яскраво виражене негативне, аж до агресії, ставлення до оточуючих.

У поєднанні з побутовою невлаштованістю та матеріальними труднощами це часто призводить до кризових проявів у психіці людей. Труднощі посилюються ще й тому, що в даному віці людина переживає, як відзначають психологи, "кризу середини життя", пов'язану з переосмисленням пройденого життєвого шляху.

Представники цієї групи, як показують дослідження, позитивно вирішують свої проблеми, вони знаходять різні варіанти самореалізації і досягають високої продуктивності своєї діяльності.

Чоловіки та жінки старше 40 років. У цьому віці залишають Збройні Сили ті, хто майже повністю відслужив встановлені терміни і реалізував свої можливості в рамках армійської служби.

Представники цієї групи при звільненні в запас мають певні пільги і права на пенсію. Але в умовах економічної нестабільності ці пільги і пенсія в грошовому вираженні не забезпечує реалізації їхніх запитів.

Інститут соціальної адаптації інтегрує в собі прояв багатьох соціальних інститутів: соціокультурних, правових, економічних, науково-пізнавальних та інших. Існу-

юча система освіти та багато інших інститутів знаходять своє застосування в інтегрованій дії інституту соціальної адаптації.

Крім змісту соціальної адаптації важливо виявити її механізми. Під механізмами соціальної адаптації автор розуміє сукупність об'єктивних соціальних процесів, що забезпечують внутрішнє функціонування соціалізації.

Важливим елементом соціальної адаптації виступає визначення професійної придатності. Під професійною придатністю розуміється сукупність властивостей і якостей індивідів, якими їм необхідно володіти для проживання в умовах "цивільного" життя.

Таким чином, створюється соціальна модель військовослужбовців, що володіють необхідними професійними якостями, що відповідають сучасним вимогам.

Важливою подією в житті військових стало прийняття та введення в дію Закону України "Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей". Цей закон став новою віхою в розвитку законодавства про соціальну захищеність військовослужбовців. Він передбачив для військовослужбовців, звільнених з військової служби, права та пільги у сферах:

- охорони здоров'я та соціального страхування;
- забезпечення житлом;
- оподаткування та користування транспортом;
- освіти та культури;
- працевлаштування та соціального забезпечення.

Ще більш чітку конкретизацію пільги для ветеранів військової служби отримали у Законі України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту". У ньому передбачається надання наступних додаткових пільг:

- щодо пенсійного забезпечення, оподаткування, виплати допомог;
- щодо отримання, придбання, будівництва та утримання житлових приміщень;
- щодо комунально-побутових послуг та торговельного обслуговування;
- щодо медичного, протезно-ортопедичного обслуговування, санаторно-курортного лікування, забезпечення лікарськими засобами та виробами медичного призначення;
- щодо забезпечення транспортними засобами та оплати проїзду;
- щодо працевлаштування, навчання, перепідготовки та умов праці;
- щодо користування послугами установ зв'язку, культурно-видовищних та спортивно-оздоровчих установ;
- щодо отримання послуг установ соціального обслуговування, соціальної та юридичної допомоги.

Таким чином, ефективність вирішення проблем соціальної адаптації військовослужбовців, звільнених з військової служби, великою мірою залежить від їх урегульованості нормами права.

Аналіз рівня соціальної адаптації військовослужбовців, звільнених з військової служби, проведений автором спільно з членами комітету з оборони Верховної Ради при підготовці засідань щодо проблем вдосконалення системи соціальної адаптації військовослужбовців, звільнених з військової служби, та опитувань,

проведених спільно з співробітниками кафедр управління та соціальних технологій профільних університетів, показав, що, на думку кожного другого учасника опитування, ні Конституція України, ні закони, ні укази Президента України, ні постанови Кабінету Міністрів України, які безпосередньо регламентують діяльність силових міністерств і відомств, не забезпечують належною мірою їх соціальну захищеність. Найменше, на думку опитаних військовослужбовців, які проходять військову службу за контрактом, їх захищає сам контракт. Це зумовлено тим, що не всі законодавчі акти, що приймаються в країні, реалізуються в повному обсязі.

Так, значна частина опитаних вважає, що нормативно-правові акти, що регламентують службову діяльність у силових міністерствах і відомствах, не гарантують їх соціально-правову захищеність. Внутрішні накази по силових міністерствах і відомствах, за оцінками опитаних, також не дозволяють забезпечити гарантований державою рівень соціально-правової захищеності.

У Збройних Силах тільки незначна частина опитаних повністю задоволена умовами контракту, які їм пропонує командування частини, а кожен другий зазначив, що в підписаному ним контракті на військову службу чітко визначені тільки їх зобов'язання.

Найбільш часто порушуються наступні права, свободи, гарантії та пільги військовослужбовців:

- щодо надання кредитів на житлове будівництво;
- щодо оплати послуг зв'язку;
- щодо оплати житла та електроенергії;
- щодо безкоштовного проїзду на транспорті.

У даному дослідженні аналізуються такі адаптаційні фактори, які необхідні для отримання нової професії:

- внутрішня усвідомленість свого професійного вибору;
- необхідність отримання спеціальної освіти, що є основою соціальної адаптації;
- високий ступінь складності та комплексний характер професійної діяльності;
- моральні зобов'язання перед собою та сім'єю про необхідність продовження своєї трудової діяльності.

Автори приходять до наступних висновків:

1. Соціальна адаптація є одним з найважливіших елементів соціалізації особистості військовослужбовця до нових умов життя, які в свою чергу детермінують його професійну діяльність у майбутньому.

2. Процес професійної адаптації військовослужбовців, звільнених з військової служби, лише тоді буде результативним, коли суспільно значущі професійні цінності будуть переведені в площину індивідуальних інтересів як самого військовослужбовця, так і навколишнього його середовища.

3. Існує логічний ланцюг етапів професійної адаптації, результатом якої є особистість військовослужбовця, що володіє необхідними професійними якостями для виконання професійного призначення.

Результати досліджень, проведених профільними міністерствами України, показали, що у звільнені військовослужбовці при формуванні професійних перспектив орієнтувалися на такі сфери, як державна служба та управління (24%), армія та поліція (по 17%), транспорт та зв'язок (11%), але лідирує відповідь: "Не можу сказати точно" (30%). Особливе місце у вирішенні пи-

тань працевлаштування займає прагнення пройти професійну перепідготовку та оволодіти професією, що гарантує працевлаштування (56%).

Пріоритетні професії для перепідготовки: менеджери (31%), офісні працівники та служба безпеки (по 17%). Переважні критерії традиційні: високий заріток, надійність працевлаштування та відповідність особистісним потребам та інтересам.

Ми вважаємо, що одним із ключових моментів ефективності механізму соціальної адаптації військовослужбовців, звільнених з військової служби, та членів їхніх сімей є вирішення наступних питань:

- висування законодавчих ініціатив у галузі соціального захисту військовослужбовців, ветеранів Збройних Сил та членів їхніх сімей;

- подальший розвиток нормативно-правової бази соціальної адаптації військовослужбовців, звільнених з військової служби;

- затвердження стандартів соціальних послуг, що надаються в установах соціальної адаптації та реабілітації; подальша розробка нормативно-правових документів, що регламентують діяльність фахівців із соціальної роботи та інших працівників соціальних служб;

- координація діяльності різних структур Верховної Ради та Кабінету Міністрів України з питань соціального захисту військовослужбовців;

- постійний моніторинг стану соціальної роботи з військовослужбовцями та рівня їх соціальної захищеності;

- проведення досліджень з проблем соціології соціальної роботи, теорії та практики, технології та техніки соціальної адаптації військовослужбовців, звільнених з військової служби;

- адресне та своєчасне надання соціально-економічної допомоги для вирішення соціальних проблем військовослужбовців, звільнених з військової служби, та членів їхніх сімей на місцях.

Спроба розробити оптимальний підхід до правового забезпечення соціальної адаптації військовослужбовців, звільнених з військової служби, призвела до розгляду проблеми державних стандартів як відносно нових способів забезпечення якості соціальних послуг, в яких основними є:

- вдосконалення теоретико-методологічної сутності та змісту соціальної адаптації військовослужбовців, звільнених з військової служби, як об'єктивно затребуваного елемента суспільно-державного життя;

- усунення існуючої роз'єднаності різних гілок влади у справі організації та підтримки оптимального функціонування системи соціальної адаптації військовослужбовців, звільнених з військової служби;

- гарантоване виділення з державного бюджету достатніх ресурсів для реалізації всіх норм, що визначають пільги та гарантії військовослужбовців, звільнених з військової служби.

ВИСНОВКИ

Зазначено, що для забезпечення комплексного розвитку системи соціального захисту військовослужбовців, звільнених із лав ЗСУ, необхідно:

- а) створити систему органів державної влади, що здійснює соціальну адаптацію військовослужбовців,

- звільнених із лав Збройних Сил; б) організувати нові інститути перепідготовки та підвищення кваліфікації з проблем соціальної адаптації, орієнтовані на надання економічних, правових, соціально-психологічних, медико-реабілітаційних послуг; в) розробити та впровадити базові соціальні стандарти та нормативи якості життя військовослужбовців, звільнених із лав збройних сил, механізми їх індексації, середньо- та довгострокові програми соціального захисту, реформування та адаптації системи соціальних виплат; г) поповнити "пакет військових законів" нормативними актами, що регулюють питання соціального захисту, які досі не знайшли відображення у законодавстві; д) розробити довгострокову стратегію їх пенсійного забезпечення, адаптовану до сучасних економічних умов; е) забезпечити радикальне вирішення житлової проблеми у Збройних Силах, Внутрішніх та прикордонних військах.

Література:

1. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12>.

2. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 № 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12>.

3. Ковальчук І. Р. Соціальна адаптація військовослужбовців, звільнених у запас: проблеми та перспективи. Військова освіта. 2025. № 1. С. 45—52.

4. Петренко П. В. Державна політика соціального захисту ветеранів збройних конфліктів. Український соціологічний журнал. 2024. № 4. С. 110—118.

5. Комплексна програма соціальної та професійної адаптації військовослужбовців: Наказ Міністерства соціальної політики України. 2025. URL: <https://www.msp.gov.ua>

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (1991), The Law of Ukraine "On social and legal protection of servicemen and their family members", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12> (Accessed 18 February 2026).

2. The Verkhovna Rada of Ukraine (1993), The Law of Ukraine "On status of war veterans, guarantees of their social protection", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12> (Accessed 18 February 2026).

3. Kovalchuk, I. R. (2025), "Social adaptation of military personnel released into the reserve: problems and prospects", *Vijskova osvita*, vol. 1, pp. 45—52.

4. Petrenko, P. V. (2024), "State policy of social protection of veterans of armed conflicts", *Ukrainskyi sotsiologichnyi zhurnal*, vol. 4, pp. 110—118.

5. Ministry of Social Policy of Ukraine (2025), Order "Comprehensive program for social and professional adaptation of military personnel", available at: <https://www.msp.gov.ua> (Accessed 18 February 2026).

Отримано редакцією журналу / Received: 11.03.26

Процеженовано / Revised: 23.03.26

Схвалено до друку / Accepted: 09.04.26